

ความเป็นบัณฑิตตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

Pandita in Theravada Buddhism

¹อุดมชัย ปานาพุด, ²ชาตรี สุขสบาย, ³สงคราม จันทร์ทาศิรี, ⁴วีรพงศ์ พิชัยเสนาณรงค์ และ
⁵พระมหาณรงค์ราช ครองเชื้อ

¹Udomchai Panaphut, ²Chatree Suksabay, ³Songkhram Chantakiri,
⁴Weerapong Pichaisenarong and ⁵Phramaha Narongraj Krongchuea

¹²³มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

⁴⁵มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

¹²³ Mahamakut Buddhist University, Thailand.

⁴⁵ Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

E-mail: ¹peperhati@gmail.com, ²jati2533@gmail.com, ³mcu.songkhram@gmail.com,
⁴Mcurkmail@gmail.com, ⁵narongraj.kro@mcu.ac.th

Received March 29, 2023; Revised May 10, 2023; Accepted June 14, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นบัณฑิตตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้ได้ทราบว่า ความหมายของบัณฑิตในพระพุทธศาสนาที่พบในพระไตรปิฎกนั้น ได้ให้ความหมายของคำว่าบัณฑิตไว้ว่า บุคคลที่มีความเฉลียวฉลาด ฉลาดเฉลียว มีปัญญา บุคคลผู้ฟังมากเรียนมาก มีระเบียบวินัย เป็นผู้ฉลาดเฉลียว มีปัญญา เป็นผู้มั่งคั่ง ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ในทางศาสนากำหนดไว้ คือผู้ที่ชอบคิดแต่เรื่องที่ดี ชอบพูดแต่คำที่ดี ชอบทำแต่กรรมที่ดี ผู้นั้นชื่อว่า บัณฑิต ลักษณะของบัณฑิตนั้นมีลักษณะที่พิเศษกว่าบุคคลอื่นพึงทราบด้วยการมีความสุจริตคิดแต่เรื่องที่ดีดี ด้วยการแสดงออกทางกายกรรม วาจกรรม และมโนกรรม ประเภทของบัณฑิตมี 2 ระดับ คือ บัณฑิตที่อยู่ในระดับโลกียะ และบัณฑิตที่อยู่ในระดับโลกุตระ กระบวนการพัฒนาความเป็นบัณฑิตตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทมีหลักธรรมสำหรับพัฒนาบุคคลให้เป็นบัณฑิตได้แก่สิกขา 3 (ไตรสิกขา) คือ ศีล สมาธิ ปัญญาในพระพุทธศาสนา และบัณฑิตนั้นสามารถใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิตทั้งในปัจจุบันคือการเป็นอยู่ในโลกนี้ และในอนาคตคือภพเบื้องหน้า อีกทั้งสามารถพัฒนาตนให้หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้ ด้วยการพิจารณาเห็นอริยสัจ 4 มีทุกข์อริยสัจเป็นต้น

คำสำคัญ : บัณฑิต; ความเป็นบัณฑิต; พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

This academic article is a study of graduate studies according to Theravada Buddhism. To get to know the meaning of the sage in Buddhism found in the Tripitaka. gave the meaning of the word graduate as A person who is smart, intelligent, sharp, intelligent A person who listens a lot and learns a lot Discipline He is wise, he is wise, he is virtuous, he lives with wisdom. in religious

terms Whoever likes to think only good things like to say only good words likes to do good deeds That person is called a Pandit. The characteristics of a Pandit are more special than other people should know by being honest, thinking only good things. with physical, verbal, and mental expressions There are 2 types of graduates: graduates who are in the world level. and scholars who are in the world The process of developing a graduate according to Theravada Buddhism has principles for developing a person to become a graduate, which are the three Sikkha (three Sikkha), which are precepts, concentration, and wisdom. in Buddhism And the wise can use wisdom to live both in the present, in this world, and in the future, in the future. They can also develop themselves to escape from the cycle of birth and death. by contemplating the Four Noble Truths, there is suffering, the Noble Truth, etc.

Keywords: The Wise (Pandita); Graduate; Theravada Buddhism

บทนำ

สังคมปัจจุบันเป็นสังคมแห่งการแข่งขัน เพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ที่ตนต้องการโดยไม่คำนึงถึงศีลธรรม พุทธศาสนาเถรวาทต่างมีหลักธรรมคำสอนในการพัฒนาความเป็นบัณฑิตที่สังคมพึงประสงค์ได้ โดยยึดการพัฒนาบุคคลให้เป็นบัณฑิต เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคล สังคม เป้าหมายที่แท้จริงของการศึกษาในปัจจุบัน คือความเป็นคนฉลาด มีความสามารถ เพื่อสามารถสร้างความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และความเป็นผู้มีโอกาสที่ดีในการดำรงชีวิตในสังคม คำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาท สามารถพัฒนามนุษย์ให้มี ความฉลาดประกอบด้วย คุณธรรมและจริยธรรม ให้ได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิต ที่สังคมพึงปรารถนา

บัณฑิตในพระพุทธศาสนาเถรวาทมีกระบวนการพัฒนาความเป็นบัณฑิตอย่างไร มีบทบาทและคุณธรรมอย่างไร ต่อการครองตน ครองคน และครองงาน ต่างจากบัณฑิตทั่วไปซึ่งเน้นการเป็นผู้มีการศึกษาเล่าเรียนมามาก เป็นบัณฑิตมีความรู้สูง มีความเชี่ยวชาญในการทำงานด้านต่าง ๆ เป็นที่ยอมรับของคนในสังคม ส่วนบัณฑิตในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท บัณฑิตคือคนที่ชอบคิดแต่เรื่องดี ชอบพูดแต่เรื่องดี ชอบทำแต่กรรมดี มีความคิดรอบคอบ รอบรู้ และรอบด้าน และประพฤติตนด้วยคุณธรรม มีความอ่อนน้อมถ่อมตน บัณฑิตในพระพุทธศาสนานั้นได้มุ่งทั้ง ความเป็นบัณฑิตในระดับโลกียะและโลกุตระ

ในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทได้กำหนดคุณสมบัติของบุคคลที่ฉลาด มีปัญญา มีคุณธรรม และจิตใจที่ดีงาม เป็นผู้ที่ดีดำรงอยู่ด้วยคุณธรรมมีศีลธรรมที่ถูกต้อง รู้ดีรู้ชั่ว เป็นผู้ที่ทำตนและผู้อื่นให้เจริญ ไม่ทำให้อื่นซึ่งทำตามคำสอนของตนให้เสื่อมเสีย ย่อมเจริญขึ้นเพราะการกระทำที่ดีของตนเอง เป็นผู้ประกอบด้วย กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ท่านเรียกว่า “บัณฑิต” ซึ่งเป็นคุณสมบัติของบุคคลผู้กระทำคุณประโยชน์ให้กับตนเองและผู้อื่น ไม่ก่อความเดือดร้อนให้แก่ตนและผู้อื่น บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม 3 ประการ พึงทราบได้ว่าเป็นบัณฑิต ธรรม 3 ประการคืออะไรบ้าง คือ กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ผู้ประกอบด้วยธรรม 3 ประการนี้แล พึงทราบเถิดว่า เป็นบัณฑิต พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ ทรงแสดงความหมายของคำว่า “บัณฑิต” ไว้ในอุทตถสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ ว่า (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2556)

“บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาท ในบุญกิริยาทั้งหลาย บัณฑิตไม่ประมาทแล้ว
ย่อมยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน 1 ประโยชน์ในสัมปรายภพ 2 นักปราชญ์
กล่าวว่าเป็นบัณฑิต เพราะการได้ประโยชน์ ทั้ง 2 นั้น”

บัณฑิตตามทัศนะของผู้รู้ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

บัณฑิตในทัศนะของบุคคลทั่วไป หมายถึง ผู้ทรงความรู้ ผู้มีปัญหา นักปราชญ์ ผู้สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาซึ่งมี 3 ชั้น คือ ปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก เรียกว่า บัณฑิต มหาบัณฑิต ดุษฎีบัณฑิต, หรือบุคคลผู้มีความรู้ ฉลาดเฉียบแหลม เป็นผู้มีความรู้เกิดจากการศึกษาเล่าเรียน เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก เป็นผู้ที่มีระเบียบวินัย รู้ถึงแบบแผนการดำเนินชีวิต เป็นผู้ไม่ประมาทรู้จักกาลเทศะ และเป็นผู้ที่ใช้ปัญญาของตนพิจารณาถึงเหตุและปัจจัยที่ปรากฏขึ้นประจักษ์แก่ตนเอง โดยคำว่าบัณฑิตตามทัศนะของผู้รู้ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทมีดังนี้

สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี) (2534) ได้ให้ความหมายของ บัณฑิต ไว้ว่า คนดีทุกชนิด เรียกว่า บัณฑิต เพราะเป็นคนฉลาด รู้จักดี รู้จักชั่ว รู้จักเว้นชั่วประพฤติดี รู้จักทางเจริญ รู้จักทางเสื่อม ดำเนินทางเจริญ บัณฑิต คือคนที่มีปัญญา รู้จักใช้ปัญญาในการประกอบกิจ ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นทั่วไป

พุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์) (2544) ได้ให้ความหมายของ บัณฑิต ไว้ว่า บัณฑิต หมายถึง คนดี คือ ท่านเป็นอยู่ และดำเนินในประโยชน์กิจด้วยปัญญา ไม่คิดให้ร้ายแก่ใครๆ บัณฑิต เป็นผู้มั่งมีอริยาธัยโอปปาติกะ เหลือแล้วถึงประโยชน์ของผู้อื่นไม่ดูค้าย และยอมแสวงหาประโยชน์ 2 ประการ ได้แก่ ประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) (2556) ได้ให้ความหมายของ บัณฑิต ไว้ว่า บัณฑิต หรือ สัตบุรุษ หมายถึง ผู้มีปัญหา นักปราชญ์ หรือผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา คนสงบ คนดี คนมีศีลธรรม คนที่ประกอบด้วย สัมปยุตธรรม

ปิ่น มุทุกันต์ (2535) ได้ให้ความหมายของบัณฑิต ไว้ว่า คนที่พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้คบ พระองค์ทรงใช้ คำว่า “บัณฑิต” ซึ่งเป็นคำที่หมายถึง คุณลักษณะของคนประเภทหนึ่งที่ตรงกันข้ามกับคนพาล คนที่เรียกว่า “บัณฑิต” นั้น ทางโลกกับทางธรรมดูเหมือนความหมายจะเหมือนกันอยู่บ้าง คือไม่ต่างกันทีเดียว ความจริงคำว่า บัณฑิตะ หมายถึง ดวงปัญญาที่ฉลาดรอบรู้เหมือนกัน แต่ว่าเวลาตีความหมายออกมาไม่ตรงกัน ทางโลก คือในวงการสังคมชาวบ้านเรา ถือว่า บัณฑิต คือคนที่มีความรู้ใช้แทนกันกับคำว่า “นักปราชญ์ ราชบัณฑิต” ครั้นต่อมาในวงการศึกษาก็เอาคำว่าบัณฑิตไปใช้ เป็นดิกิริ คือเป็นเครื่องวัดภูมิทางการศึกษา เช่น ผู้สอบกฎหมายได้ เป็นเนติบัณฑิต เป็นต้น

สรุปในทางพระพุทธศาสนา บุคคลผู้มียุทธลักษณะเหมือนกับบัณฑิต ได้แก่ สัตบุรุษคนดี มีการปฏิบัติตนให้เป็นสัตบุรุษ คนดี คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติดิฉันท์ในกาม เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ เว้นจากการเพ้อเจ้อ ไม่โลภอยากได้ของคนอื่น ไม่ผูกพยาบาทเบียดเบียนผู้อื่น มีสัมมาทิฐิความเห็นในทางที่ถูกที่ควร บุคคลนี้ได้ชื่อว่าเป็นสัตบุรุษ คนดี และบุคคลที่ชักชวนให้บุคคลอื่นให้กระทำการดังกล่าวเหมือนกับตน บุคคลนี้ก็ได้ชื่อว่าประกอบด้วยสัมปยุตสัณณัติ 3 ซึ่งประกอบด้วย 1.ทาน การให้ปัน, สละของตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น 2.ปัพพัชชา การถือบวช, เว้นการเบียดเบียนดำรงในธรรม คือ อหิงสา สัจญมะ และทมะ อันเป็นอุบายให้ไม่เบียดเบียนกัน และอยู่ร่วมกันด้วยความสุข 3. มาตาปิตุอุปัฏฐาน การบำรุงมารดาบิดา, ปฏิบัติมารดาบิดาของตนให้เป็นสุขบัณฑิต (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2546)

ลักษณะของบัณฑิต

บัณฑิตเป็นบุคคลที่มีลักษณะที่บ่งบอกทางพฤติกรรมที่แสดงออกด้วยการกระทำทางกาย วาจา และทางใจ โดยทางกายแสดงออกด้วยการทำดี ทางวาจาแสดงออกด้วยการพูดดี ทางใจแสดงออกด้วยการคิดดี เมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้ ถือได้ว่าเป็นผู้มีลักษณะของบัณฑิตและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นบัณฑิตในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นมี

ลักษณะที่สามารถแบ่งออก ได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะตามพฤติกรรมของบัณฑิตที่แสดงออกทางกาย วาจา ใจ และลักษณะของบัณฑิตที่แสดงออกตามประโยชน์ดังนี้

ลักษณะตามพฤติกรรม

การกระทำหรือการแสดงออกมาในลักษณะที่เป็นสิ่งดีงามของคนดี การแสดงออกของคนที่ดีรู้จักกาลอันควรตามความเหมาะสม คืออยู่ในฐานะที่ควรแสดง ก็จะแสดง ไม่อยู่ในฐานะที่ควรแสดง ก็จะแสดง เพราะบัณฑิตเป็นคนที่ฉลาดรอบรู้ จึงเป็นผู้ที่รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักกาล รู้จักประมาณ ในการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมา บัณฑิตเป็นผู้ที่มีจิตใจผ่องใส มีความเห็นถูก ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยปัญญา ฉลาดในการสอดส่องหาเหตุผล จึงมีลักษณะพิเศษสูงกว่าคนทั้งหลาย 3 ประการ คือ 1. ชอบทำแต่กรรมดี 2. ชอบพูดแต่เรื่องดี 3. ชอบคิดแต่เรื่องดี หรือเรียกอีกในหนึ่งว่า ผู้ประพฤติกายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต ผู้ประกอบด้วยธรรม 3 ประการนี้แล พึงทราบเถิดว่า เป็นบัณฑิต หรือผู้ที่ละกิเลสคือความโลภ ความโกรธ ความหลง โดยพระผู้มี พระภาคเจ้าได้ทรงแสดง โลกะ ความโลภ ดังนี้ว่า

“ความโลภให้เกิดความพินาศ ความโลภยังจิตให้กำเริบ ภัยเกิดแต่ภายใน ชนย่อมไม่รู้ถึงภัยนั้น

คนโลภย่อมไม่รู้จักรรรถ คนโลภย่อมไม่เห็นธรรม ความโลภย่อมครอบงำคนผู้บอดมืด ตลอดกาล”

โดยพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดง โทสะ ความโกรธ ดังนี้ว่า

“ท่านผู้มีปัญญาดูจแผ่นดิน ท่านจงดโทษเสียเถิด บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่มี ความโกรธเป็นกำลัง”

โดยพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดง โมหะ ความหลง ดังนี้ว่า

“พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ ตรัสเนื้อความนี้แล้ว ในพระสูตรนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคาถาประพันธ์ ว่า

ชนผู้เห็นแจ้งทั้งหลาย รู้ชัดด้วยดี ซึ่งโมหะ อันเป็นเหตุให้สัตว์ผู้หลงไปสู่ทุกคติ แล้วละได้ ครั้นละได้

แล้ว ย่อมไม่มาสู่โลกนี้อีกในกาลไหน ๆ”

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อวิชชาเป็นส่วนเบื้องต้นของการเข้าถึงอกุศลกรรม “คนหลง ย่อมไม่รู้รรถ คนหลง ย่อมไม่รู้ธรรม โมหะ ย่อมครอบงำคนมืดบอดตลอดกาล โมหะทำให้เกิดความ พินาศ ฯลฯ”

ลักษณะตามประโยชน์

ลักษณะของบัณฑิตตามประโยชน์ 2 ประการ เป็นเป้าหมายในการดำเนินชีวิตของบัณฑิต ซึ่งบัณฑิตต้องประพฤติหรือพัฒนาตนให้ตั้งอยู่ในประโยชน์ ต้องมีสองข้อแรกที่บัณฑิตพึงต้องมี ตามแต่สถานภาพและระดับการปฏิบัติของตน ดังนี้

1. **ทิวฐธัมมิกัตถะ** ได้แก่ ประโยชน์ในปัจจุบัน ซึ่งจัดเป็นจุดหมายชีวิตในทางโลกียะ เพราะเกี่ยวเนื่องกับเงินทองและลาภ ยศ สรรเสริญ หรือฐานะตำแหน่งหน้าที่ทางสังคม (พระสมชาย ฐานวุฑโฒ, 2541) ที่สามารถแสวงหาได้ในปัจจุบัน ประโยชน์ในปัจจุบันนี้เป็นจุดหมายขั้นต้น ที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน เป็นเรื่องธรรมดาสามัญที่ทุกคนมีจุดหมายกันในโลกลี้ รวมถึงการแสวงหาสิ่งเหล่านี้ในทางชอบธรรม ซึ่งบัณฑิตนั้น จะต้องเป็นผู้ยึดมั่นในประโยชน์นี้ และใช้สิ่งเหล่านี้ ทำตนเองให้อยู่ร่วมกันกับบุคคลอื่นให้มีความสุข อยู่ร่วมกันด้วยดี หลักธรรมทิวฐธัมมิกัตถะ มีดังนี้

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ธรรม 4 ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขในปัจจุบัน แก่กุลบุตร 4 ประการเป็นไฉนคือ อุฏฐานสัมปทา, อารักขา, สัมปทา, กัลยาณมิตตตา, สมชีวิตา

1) อุฏฐานสัมปทา เลี้ยงชีพด้วยการหมั่นประกอบกิจการงาน เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการทำงานนั้น ประกอบด้วยปัญญาเครื่องสอดส่องอันเป็นอุปายในการงานนั้น สามารถจัดทำได้

2) อารักขสัมปทา โภคทรัพย์หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร สั่งสมด้วยกำลังแขน เหนือไทรมัดตัว ชอบธรรม ได้มาโดยธรรม เขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้ พร้อมมูล ด้วยทำไว้ในใจว่า ไฉนหนอ พระราชาไม่พึงริบโภคทรัพย์ เหล่านี้ของเรา โจรไม่พึงลัก ไฟไม่พึงไหม้ น้ำไม่พึงพัดไปไม่ ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักจะไม่พึงลักไป

3) กัลยาณมิตตตา ในโลกนี้อยู่อาศัยในฐานะหรือนิคมใด ย่อมดำรงตน หรือบุตร สนทนากับบุคคลในบ้าน หรือนิคมนั้น ซึ่งเป็นคฤหบดี หรือบุตร เป็นคนหนุ่มหรือคนแก่ ผู้มีสมาจารบริสุทธ์ ผู้ถึงพร้อม ด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา ศึกษาศรัทธาสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ ศึกษาปัญญาสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา

4) สมชีวิตา ทางเจริญแห่งทรัพย์ และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ แล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้พุ่มพวยนัก ไม่ให้ผิดเคืองนัก

ทิวฐธัมมิกัตถะ ประโยชน์ในปัจจุบันนี้ เป็นประโยชน์ขั้นพื้นฐาน ที่ทุกคนต้องการบรรลุ หรือประสบความสำเร็จในขั้นนี้ บุคคลจะได้รับประโยชน์ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตประจำวันของแต่ละบุคคล กล่าวคือ เป็นผู้สมบูรณ์โดยโภคทรัพย์ ต้องการความมีเกียรติยศ ต้องการความนับถือไมตรี และต้องการความสุขในชีวิต ประโยชน์ระดับนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสสอนไว้เพื่อให้คนรู้จักตนเอง ช่วยเหลือตนเองและพัฒนาตนเองให้เป็นคนดี เป็นคนมีกำลังใจเพื่อความสงบสุข และความก้าวหน้าในปัจจุบัน เมื่อมีชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบันดี ก็สามารถดำรงชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคม อย่างมีความสุข

2. สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ในภายหน้า เป็นประโยชน์ที่เกี่ยวกับด้านคุณค่า เป็นประโยชน์ที่ไม่สามารถจับต้องได้อย่างเป็นรูปธรรม ลักษณะเช่นนี้เป็นประโยชน์แบบนามธรรม เป็นจุดมุ่งหมายของชีวิตที่สูงกว่าชีวิตประจำวัน เป็นประโยชน์ที่ช่วยในการเสริมสร้างจิตใจให้เป็นเครื่องประกันการให้คุณค่าที่สูงล้ำกว่าสิ่งที่จะพึงได้ในตามปกติในโลกนี้ เป็นประโยชน์ที่ช่วยทำจิตใจให้เกิดความเจริญงอกงาม มีคุณธรรม เป็นประโยชน์ที่มุ่งความสุขทางจิตใจ หลักธรรมที่ปฏิบัติเพื่อเข้าถึงประโยชน์ภายหน้ามีดังนี้

1) ศรัทธาสัมปทา ผู้มีศรัทธาเรียกว่าศรัทธาสัมปทา

2) ศีลสัมปทา จตเวณจากปาณาติบาต ฯลฯ จตเวณจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เรียกว่า ศีลสัมปทา

3) จาคะสัมปทา มีจิตปราศจากความตระหนี่อยู่ครองเรือน มีจาคะอันปล่อยแล้ว มีฝ่ามือชุ่ม ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการจำแนกทาน เรียกว่าจาคะสัมปทา

4) ปัญญาสัมปทา กุลบุตรในโลกนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา ฯลฯ นี้เรียกว่าปัญญาสัมปทา

ธรรม 4 ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขในภายหน้าแก่กุลบุตร

ประโยชน์ทั้งสองนี้ เป็นคุณสมบัติเฉพาะของบัณฑิตที่ต้องยังประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในภายหน้าให้บริบูรณ์ คือ รู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ บัณฑิตเป็นผู้ที่ยังประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในภายหน้าให้สำเร็จได้ด้วยการประพฤติตามพฤติกรรมของตน เพื่อให้เกิดความเป็นบัณฑิตที่แท้จริงในพระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปได้ว่า บัณฑิตเป็นผู้ที่มีลักษณะพิเศษสูงกว่าบุคคลอื่น คือ คิดดี พูดดี ทำดี และเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความหมั่น รู้จักการรักษาทรัพย์ รู้จักควบคุมตน ใช้ชีวิตอยู่อย่างเหมาะสม รู้จักความพอดี วางตนได้อย่างเหมาะสม มีความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล มีความถึงพร้อมด้วยศีล มีความถึงพร้อมด้วยการบริจาคทาน มีความถึงพร้อมด้วยปัญญาความรู้ รู้จักแยกแยะบาป บุญ คุณ โทษ ชั่ว ดี ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ รู้ในสิ่งที่ควร และสิ่งที่ไม่ควร ออกจากกันได้

ประเภทของบัณฑิต

บัณฑิตเป็นบุคคลที่พิเศษมีความรู้ความสามารถในการ คิด พูด และทำในสิ่งที่ดี ก่อให้เกิดประโยชน์ในสังคม ประเทศชาติ ในความเป็นบัณฑิตจะต้องเป็นบัณฑิตทั้งภายใน และภายนอก ในบทความนี้ได้แบ่งประเภทของบัณฑิตไว้ 2 ระดับ คือ บัณฑิตที่อยู่ในระดับโลกียะ และบัณฑิตที่อยู่ในระดับโลกุตระ ดังนี้

บัณฑิตที่อยู่ในระดับโลกียะ

คำว่า “โลกียะ หมายความว่า เกี่ยวกับโลกทางโลก เนื่องในโลก เรื่องของชาวโลก ยังในภพสาม ยังเป็น กามาวจร รูปาวจร หรือ อรูปาวจร”(พระธรรมปิฎก ป.อ. ปยุตโต, 2556) ในยุคปัจจุบันบุคคลที่ทางโลกได้สมมติให้เป็นบัณฑิตระดับโลกียะได้แก่ บุคคลที่เป็นปุถุชน และกัลยาณปุถุชนก็ได้ ที่มีคุณธรรม และเป็นผู้ที่มีความรู้ทางวิชาการทางโลกขั้นพื้นฐาน ในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคม เป็นการดำเนินชีวิตทางโลก มีการทำงานประกอบอาชีพ เพื่อการครองชีพ หรือเน้นการแสวงหาความสุขทางวัตถุมากกว่าความสุขทางจิตใจคือให้ความสำคัญทางวัตถุมากกว่าคุณธรรม สามารถแบ่งออกตามหลักสูตรที่สถาบันการศึกษานั้นกำหนด ลักษณะบัณฑิตที่อยู่ในระดับโลกียะมี ระดับต่ำ ระดับกลางและระดับสูง บัณฑิต ผู้สำเร็จการศึกษาขั้นปริญญา คือ ปริญญาตรี เรียกว่า บัณฑิต ปริญญาโท เรียกว่า มหาบัณฑิต ปริญญาเอก เรียกว่า ดุษฎีบัณฑิต บุคคลทั้ง 3 ประเภท นี้จัดอยู่ในระดับปุถุชน ถ้ามองในทัศนะของพระพุทธศาสนา เพราะยังมีกิเลสอยู่ กล่าวคือ อวิชชา ตัณหา อุปทาน และอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ และโมหะอยู่มาก

ปุถุชน หมายถึง คนที่ยังมีกิเลสหนา ชนนี้นั้น ชื่อว่า ปุถุชน เพราะเหตุทั้งหลายมีการยังกิเลสหนาให้เกิดเป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง ชนนี้ชื่อว่า หนา (ปุถุ) เพราะหยั่งลงภายในกิเลสที่หนา ชนระดับนี้ก็มีกิเลสตัณหา มาก แต่บางครั้งก็ระงับไว้ได้ สามารถที่จะกระทำความดีด้วยกาย วาจา และใจได้ บางครั้งก็ระงับไว้ไม่ได้ เพราะชนในระดับปุถุชนเป็นบุคคลที่มีความต้องการอยากได้ อยากมี เพื่อความสุขสบายของตนเป็นส่วนใหญ่

กัลยาณปุถุชน หมายถึง คนที่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิตแล้ว บุคคลใด เป็นกัลยาณปุถุชน เป็นผู้กระทำ ให้บริบูรณ์ด้วยอนุโลมปฏิปทา มีศีลสมบูรณ์ มีทวารอันคุ้มครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย รู้จักประมาณในการ บริโภคโภชนา ตามประกอบความเพียรของบุคคลผู้ตั้งอยู่ ตามประกอบภาวนาในโยคซึ่งโพธิปักขิยธรรม ตลอด ราชตรัตน์ และราชตรียาลัย อยู่ด้วยความคิดว่า เราจักบรรลุสัมมัญญผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ในวันนี้หรือพรุ่งนี้

บัณฑิตที่อยู่ในระดับโลกุตตระ

คำว่า โลกุตตระ หมายความว่า พ้นจากโลก เหนือโลก พ้นวิสัยของโลกไม่เนื่องด้วยภพ ทั้งสาม (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) บัณฑิตระดับโลกุตตระในทางพระพุทธศาสนาคือบุคคลผู้ฝึกฝนอบรมตน และปฏิบัติ ตามกระบวนการของหลักอริยมรรคหรือในหลักไตรสิกขา แล้วมีความรู้แจ้งในหลักอริยสัจ จนสามารถได้รับผล ระดับใดระดับหนึ่งในขั้นของอริยบุคคล หรือผลอันสูงสุดที่ได้จากการประพฤติปฏิบัติ ความรู้ของบัณฑิตระดับโลกุตตระ เป็นความรู้แจ้งชัดในหลักไตรสิกขา รู้แจ้งในหลักอริยสัจ ปฏิจจนุปบาท เป็นต้น เป็นความรู้ที่เท่าทันชีวิตตามที่เป็นจริง รู้เท่าทันโลกและรู้อยู่เหนือโลก บัณฑิตในระดับโลกุตตระมี 2 ประเภท คือ บัณฑิตที่อยู่ในขั้นเสขะและบัณฑิตที่อยู่ในขั้นอเสขะ ดังนี้

บัณฑิตที่ดำรงตนอยู่ในขั้นเสขะ บัณฑิตในขั้นเสขะนี้เป็นบัณฑิตผู้ที่ยังต้องศึกษา หมายความว่ายังมีกิจที่จะต้องฝึกฝน อบรมศีล อบรมจิต และอบรมปัญญาที่ตนจะต้องประพฤติปฏิบัติต่อไปอีก ซึ่งจะต้องปฏิบัติเพื่อละ กิเลส หรือสังโยชน์ เพื่อบรรลุนิพพานขั้นสูงขึ้นไปอีก ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “บุคคล ชื่อว่า เสขะ เพราะ อรรถว่า ยังศึกษาอยู่ดังนี้บ้าง ภิกษุศึกษาอยู่อย่างนี้แล ฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า เสขะ ถ้ามว่า เสขะบุคคลย่อมศึกษาอะไร? ตอบว่า ย่อมศึกษาอริสัจสี่สิกขาบ้าง อริจิตตสิกขาบ้าง อธิปัญญาสิกขาบ้าง ภิกษุย่อมศึกษาอยู่อย่างนี้แล เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่าเสขะ

บัณฑิตที่ดำรงตนอยู่ในขั้นเสขะนี้ถ้าแบ่งตามการฝึกฝนอบรมศีล อบรมจิต อบรมปัญญาของตนให้เป็นผู้ที่มีกิเลสเบาบางลงได้ บัณฑิตที่ดำรงตนอยู่ในขั้นเสขะได้ดังนี้ 1) ระดับโสดาบัน แปลว่า ผู้เข้าถึงกระแสที่จะนำไปสู่พระนิพพาน 2) ระดับสกทาคามี แปลว่า พระอริยบุคคลผู้ได้บรรลุ สกทาคามีผล หมายความว่า พระอริยบุคคลขั้นสูงกว่าระดับโสดาบันเพราะประสบความสำเร็จทางจิตสูงกว่าเล็กน้อย 3) ระดับอนาคามี แปลว่า พระอริยบุคคลผู้ได้บรรลุอนาคามีผล หมายความว่า พระอริยบุคคลระดับอนาคามีนี้ได้สมบูรณ์ในสิกขาขั้นศีล เป็นผู้ทำได้สมบูรณ์

ในสมาธิ และเป็นผู้ทำได้พอประมาณในปัญญา ละสังโยชนได้ 5 ข้อ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิจจนา สิลัพพตปารามาส กามราคะ และ ปฏิฆะ รวมทั้งสามารถละ ราคะ โทสะ และโมหะ ได้อย่างเด็ดขาด พระเสขะมีพระอรหัตตอันยังไม่ได้ บรรลุพึงทำกาละ ดังนี้ พระอรหัตตเท่านั้น ท่านประสงค์เอา ผู้มีพระอรหัตตอันไม่บรรลุแล้ว บทว่า อนุตฺตร แปลว่า ประเสริฐที่สุด อธิบายว่า ไม่มีธรรมอะไรเทียบได้. พระอรหัตตเท่านั้น ท่านประสงค์เอาว่า ธรรมอันเป็นแดนเกษม จากโยคะ เพราะหมายความว่า เกشمจากโยคะ 4 คือโยคะ 4 ไม่ประทุษร้ายแล้ว (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2556)

บัณฑิตที่ดำรงตนอยู่ในชั้นอเสขะ บัณฑิตในชั้นอเสขะนี้ คำว่า “อเสขะ” แปลว่า ผู้ที่ไม่ต้องศึกษา หมายความว่า เป็นผู้ทำกิจเกี่ยวกับการฝึกฝนอบรมตนเสร็จสิ้นแล้ว บรรลุประโยชน์ตนเอง เป็นผู้สมบูรณ์พร้อมแล้ว ในชั้น ศีล สมาธิ และปัญญา ไม่มีกิเลสที่ต้องพยายามละต่อไป และไม่มีภูมิธรรมสูงกว่ำนั้นที่จะต้องชวนชวยบรรลุ อีกได้แก่พระอรหันต์ พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงความเป็นไปของพระอรหันต์ บทว่า อรหิ ความว่า ผู้มี กิเลสอยู่ไกล อธิบายว่า ผู้มีกิเลสห่างไกล คือมีกิเลสอันท่านละได้แล้วภิกษุทั้งหลายเป็นอรหันต์ ภิกษุเป็นอรหันต์ได้ อย่างไร คือ อกุศลธรรมทั้งหลาย อันลามก เศร้าหมอง อันเป็นเหตุให้เกิดภพใหม่ มีความเร้าร้อน มีผลเป็นทุกข์ เพื่อชาติ ชรา และมรณะ ต่อไปของท่านผู้ห่างไกลจากกิเลสย่อมไม่มี ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยอมเป็นพระอรหันต์อย่างนี้แล

ดังนั้นบัณฑิตตามทัศนะทางพระพุทธศาสนาเถรวาท จะเน้นที่คุณสมบัติของบุคคลเป็นเกณฑ์ แม้ว่าบุคคล บางคนอาจกล่าวว่ตนเองนั้นมีความรู้เต็มตัว เรียนรู้จบพระไตรปิฎก หรือได้รับปริญญาบัตร วุฒิบัตรหลายสาขา วิชาชีพ แต่ไม่มีคุณธรรมของความเป็นบัณฑิต คือ คิดดี พูดดี ทำดี และไม่ดำรงชีวิตด้วยปัญญา เบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อนจากการกระทำของตน ถือว่า บุคคลนั้นไม่มีคุณสมบัติของความเป็นบัณฑิตตามทัศนะของ พระพุทธศาสนาเถรวาท

การพัฒนาความเป็นบัณฑิตตามหลักพระพุทธศาสนา

การพัฒนาบัณฑิตในพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นคนดีต้องอาศัยสิ่งแวดล้อมดี อาศัยการมีปัญญาดี ดังข้อความในพระไตรปิฎกแสดงหลักการเสริมสร้างสัมมาทิฏฐิ เหตุปัจจัยดังกล่าว มี 2 ประการดังนี้

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่ง สัมมาทิฏฐิ 2 อย่างนี้ 2 อย่างเป็นไฉน

คือการโฆษณาแต่บุคคลอื่น (ปรโตโฆสะ) 1 โยนิโสมนสิการ 1 ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย

ปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่ง สัมมาทิฏฐิ 2 อย่างนี้แล”

การพัฒนาความเป็นบัณฑิตจากภายนอก (ปรโตโฆสะ) เสี่ยงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจาก ภายนอก เช่นการสั่งสอน แนะนำ การถ่ายทอด คำบอกเล่า ข่าวสาร ข้อเขียน คำชี้แจง อธิบาย การเรียนรู้จากผู้อื่น ในที่นี้หมายถึงเฉพาะส่วนที่ฟังมาถูกต้อง เฉพาะอย่างยิ่งการรับฟังธรรม ความรู้ หรือคำแนะนำจากบุคคลที่เป็น กัลยาณมิตร (hearing or learning from others; inducement by others) ดังพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ปรโต จ โฆโส ได้แก่ การฟังพระสัทธรรมจากสำนักของผู้อื่น

การพัฒนาความเป็นบัณฑิตจากภายใน (โยนิโสมนสิการ) ได้แก่ การคิดตรិตรองพิจารณาอย่างถูกวิธี ด้วยเหตุผล และคิดพิจารณาอย่างแยบคาย จนสามารถพัฒนาให้เกิดความรู้ระดับสัมมาทิฏฐิขึ้นในตน จึงถือว่าเป็น บัณฑิต โดยอาศัยเครื่องมือประกอบกัน 4 ด้าน เพื่อสร้างภาวะความเป็นบัณฑิต ที่เรียกว่า วุฒิธรรม ดังพระผู้มีพระ ภาคเจ้าตรัสว่าดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม 4 ประการนี้แล ที่บุคคลอบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อได้ เฉพาะปัญญา ฯ ล ฯ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาชำแระกิเลส ขยายความพิสดารไว้ในปฏิสัมภิทามรรค อย่างนี้ว่า สปัริสุပ္ปัสสเวะ คบสตับุรุษ 1 สัทธัมมสวณะ พังธรรมของสตับุรุษ 1 โยนิโสมนสิการะ ใส่ใจโดยแยบคาย 1 ธัมมานุธัมมปฏิบัติ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม 1 สมจริงดังที่ท่านพระธรรมเสนาบติสารีบุตรกล่าวไว้ ใน บทว่า ปญญาปฏิลาภาย สวตตุนติ ดังนี้ การได้เฉพาะปัญญาเป็นไฉน การได้ การได้เฉพาะ การถึง การถึงพร้อม

การถูกต้อง การทำให้แจ้ง การเข้าถึง มรรคญาณ 4 ผลญาณ 4 ปฏิสัมภิทาญาณ 4 อภิญญาญาณ 6 ญาณ 73 ญาณ 77 นี้ชื่อว่าการได้เฉพาะปัญญา ในบทว่า ย่อมเป็นไปเพื่อได้เฉพาะปัญญา

สรุปได้ว่าการพัฒนาความเป็นบัณฑิตตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ปรัตโหมสะ เป็นองค์ประกอบฝ่ายภายนอก ได้แก่ปัจจัยทางสังคม อาจเรียกง่ายๆ ว่า “วิถีแห่งศรัทธา” ส่วนโยนิโสมนสิการ เป็นองค์ประกอบภายใน ได้แก่ปัจจัยภายในบุคคล อาจเรียกง่ายๆ ว่า “วิถีแห่งปัญญา” โดย ปรัตโหมสะ เป็นวิถีทางเบื้องต้นแห่งปัญญาและสัมมาทิฐิ แต่ต้องมีโยนิโสมนสิการคอยกำกับ จึงจะสามารถรู้แยกแยะและคัดสรรเฉพาะปรัตโหมสะฝ่ายดีได้ เพราะปรัตโหมสะที่ปราศจากโยนิโสมนสิการจะทำให้เกิดความมกมาย หูเบา เชื่อง่าย ไร้เหตุผลและมิจฉาทิฐิได้ง่าย

บัณฑิตกับการบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ต่อมวลชน

บัณฑิตแม้จะดำเนิน ชีวิตของตนเพียงวันเดียว ก็บำเพ็ญประโยชน์แก่โลก แก่สังคม ด้วยความพากเพียร จิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหว ไม่เกียจคร้านทำงาน ดำเนินชีวิตอย่างประเสริฐ นายกองสรสรเสริญ เพราะทำคุณแก่คนอื่น ท่านจัดเป็นบัณฑิต ดังที่พระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฎี ตรัสแก่นางกิสสาโคตรมีว่า “อย่างนั้นแหละ โคตมิ สัตว์เหล่านั้นย่อมเกิดและดับเหมือนเปลวประทีป, ถึงพระนิพพานแล้ว ย่อมไม่ปรากฏอย่างนั้น ความเป็นอยู่แม้เพียงขณะเดียวของผู้เห็นพระนิพพาน ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ 100 ปีของผู้ไม่เห็นพระนิพพานอย่างนั้น” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2556)

ด้านจริยธรรมต่อสังคม คือพฤติกรรมด้านบวกอื่นๆ เช่น การพูดดี การกระทำดี และการประกอบอาชีพ สุจริต (ปุระชัย เปี่ยมสมบูรณ์, 2546) บัณฑิตที่มีจริยธรรมต่อสังคม จะไม่ชักนำคนไปในทางผิดเสียหาย ไม่เป็นประโยชน์ (บุญมี แทนแก้ว, 2542) ไม่ชักชวนให้ใครลุ่มหลงในอบายมุข เพราะเป็นทางนำมาซึ่งความเสื่อมเสียให้แก่ตน ทำแต่สิ่งที่เป็นธุระ คือรู้จักทำงานในหน้าที่ของตนเองให้สำเร็จ ล่วงไปด้วยดี ไม่ก้าวก่ายหน้าที่หรือการทำงานของผู้อื่น เว้นแต่จะได้รับการขอร้อง หรือขอความช่วยเหลือ และเมื่อได้รับมอบหมายงานใด ต้องทำให้ดีและต้องทำให้สำเร็จ ทำในสิ่งที่ถูกที่ควร ไม่เป็นมิจฉาทิฐิ คือ เห็นผิด กระทำแต่สิ่งที่ถูกต้องเสมอ ยอมรับระเบียบวินัย กฎข้อบังคับ แม้แต่ขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมนั้นๆ เพราะระเบียบวินัย ข้อบังคับเหล่านี้ เป็นเกณฑ์ของสังคม ทั้งทางโลกและทางธรรมที่จะต้องร่วมกันปฏิบัติเพื่อความเจริญของสังคมโดยรวม

ด้านศีลธรรมต่อสังคม ศีลก็คือความเป็นปกติของมนุษย์ ซึ่งพระพุทธองค์ ถือว่าเป็นพื้นฐานของความเป็นมนุษย์นั้น ประกอบด้วยศีล 5 ประการ คือไม่ประทุษร้ายต่อมนุษย์หรือสัตว์ ไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่กล่าววาจาข้อความอันเป็นเท็จ และไม่เสพสุรายาเสพติดต่างๆ การฝึกตนเองให้มีความสุจริตทั้งกาย วาจา และอาชีพ การปลูกฝังความรับผิดชอบของบุคคลต่อสังคม บุคคลที่มีศีลจึงไม่เบียดเบียนบุคคลอื่น แต่กลับดำรงตนภายในกรอบของกฎหมาย และรักษาระเบียบวินัย รวมทั้งมีความรับผิดชอบต่อตนเองครอบครัวและสังคม

ประโยชน์ของการคบบัณฑิต

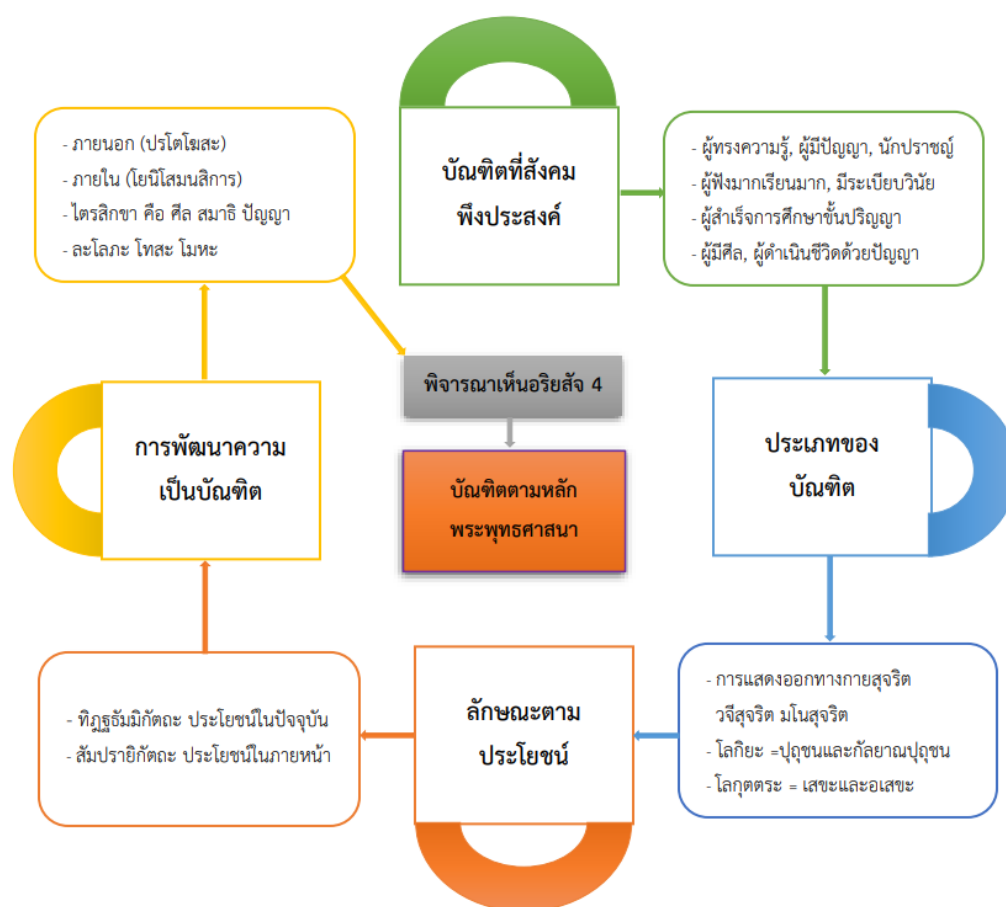
ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในปฐมกัลยาณมิตตสูตร ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระอาทิตย์จะขึ้น สิ่งที่ขึ้นก่อน สิ่งที่เป็นนิมิตมาก่อน คือแสงเงินแสงทอง สิ่งที่เป็นเบื้องต้น เป็นนิมิตมาก่อน เพื่อความบังเกิดแห่ง อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 ของภิกษุ คือความเป็นผู้มีมิตรดีนั้นเหมือนกัน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อันภิกษุผู้มีมิตรดี พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 จักทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2556) พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่พระอานนทังนี้ว่า “ดูก่อนอานนท ขอว่า ความ เป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้นทีเดียวนั้น พึงทราบโดยปริยายแน่แท้ด้วยว่า เหล่าสัตว์ผู้มี ชาติเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากชาติ ผู้มีขราเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากขรา ผู้มีมรณะเป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจาก มรณะ ผู้มีโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส เป็นธรรมดา ย่อมพ้นไปจากโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส

และ อุปายาส เพราะอาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร ดูก่อนอานนท์ ข้อว่า ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี เป็นพรหมจรรย์ทั้งสิ้นทีเดียวนั่น ฟังทราบโดยปริยายนี้แล” บัณฑิตมีในทีเดียว ก็ไปในที่นั้นๆ แล้วเรียนศิลปะที่บัณฑิตเหล่านั้นรู้ทุกอย่างหมด การคบคนพาลเป็นทุกข์ การคบบัณฑิต เป็นสุข ฟังเฉพาะบัณฑิตทั้งหลายเท่านั้น ไม่ฟังเฉพาะเหล่าคนพาล (มังคลัตถทีปนี แปล ภาค 1 เล่ม 1, 2563)

ดังนั้นประโยชน์ของการคบบัณฑิตจึงเน้นความสำคัญของการมีกัลยาณมิตรผู้เป็นบัณฑิตที่ดี ในด้านคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาทยังมีหลักธรรมคำสอนสำหรับคนทั่วไปโดยเฉพาะชาวบ้านยังมีหลักธรรมและพุทธภาษิตที่ย้ำถึงความสำคัญของการคบหา และการเสวนาคณดีอีกมากมาย เช่น ความมีกัลยาณมิตรเป็นข้อธรรมอย่างหนึ่งที่นำไปเพื่อบรรลุถึงมรรคมีสิบทัศ (ประโยชน์ในโลกนี้) การคบคนชั่วเป็นอบายมุข การคบมิตรและปฏิบัติถูกต้องต่อมิตรเป็นหลักอย่างหนึ่งในคำสอนเรื่องทศ 6 การรู้จักเลือกคบคนตามหลักมิตรแท้มิตรเทียม การเสวนาสัตบุรุษ เป็นข้อธรรมอย่างหนึ่งในจักร 4 เป็นข้อธรรมหนึ่งในวุฒิธรรม 4 และในโศตปาตติยังคะ 4 ความมีกัลยาณมิตรเป็นข้อธรรมหนึ่งในนาถกรณธรรม หรือธรรมที่ทำให้คนพึงตนเองได้ 10 ประการ

บทสรุป

ความเป็นบัณฑิตตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นสามารถใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิตทั้งในปัจจุบันคือการเป็นอยู่ในโลกนี้ และในอนาคตคือภพเบื้องหน้า อีกทั้งสามารถพัฒนาดตนให้หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้ด้วยการพิจารณาเห็นอริยสัจ 4 ดังที่แสดงไว้ในภาพประกอบที่ 1

แผนภาพที่1 ความเป็นบัณฑิตตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาท

จากแผนภาพที่ 1 สรุปได้ว่า บุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิตตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทเรียกบุคคลเหล่านี้ว่าเป็นบัณฑิต โดยพิจารณาจากบุคคลนั้นเป็นผู้มีความรู้ ฉลาดเฉลียวแหลม มีปัญญอันเกิดจากการเล่าเรียน ศึกษา เป็นผู้ที่ได้ยินได้ฟังมามาก เป็นผู้มีระเบียบวินัยรู้ถึงแบบแผนการดำเนินชีวิต ไม่ประมาท รู้จักกาลเทศะ เป็นผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา ไม่สร้างปัญหาแก่ผู้อื่น เป็นบัณฑิตเพราะเป็นผู้ที่คิดแต่เรื่องที่ดี พุดแต่เรื่องที่ดี กระทำแต่เรื่องที่ดี เป็นผู้ตอบและถามปัญหาแสดงความคิดในทางที่ดีแก่ผู้อื่นด้วยปัญญา พิจารณาอย่างแยบคายและเป็นบุคคลที่สรรเสริญความไม่ประมาทอันจะก่อให้เกิดความฉิบหาย และเป็นผู้ที่ยังประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในภายหน้าให้เกิดขึ้น เป็นบุคคลที่มีหิริโอตตัปปะ คือมีความละอายต่อบาปและเกรงกลัวต่อบาป เว้นจากการประพฤติดังทางกาย ทางวาจา และทางใจ ชักชวนผู้อื่นให้ประพฤติปฏิบัติดีเหมือนกับตน บุคคลที่มีคุณลักษณะเช่นนี้ ในทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า บัณฑิต เป็นผู้เห็นทุกข์ เห็นเหตุเกิดทุกข์ คือสมุทัย ดับทุกข์ คือนิโรธ และรู้หนทางแห่งการดับทุกข์ คือมรรค บัณฑิตตามหลักพระพุทธศาสนาแบ่งบัณฑิตไว้ 2 ประเภท คือ บัณฑิตระดับโลกียะ ได้แก่ปุถุชนและกัลยาณปุถุชน และบัณฑิตระดับโลกุตระ ได้แก่บัณฑิตที่อยู่ในระดับเสขะและอเสขะ เป็นผู้มองเห็นประโยชน์ คือ ประโยชน์ตน และประโยชน์คนอื่น ตลอดจนมองเห็นปัจจุบัน อนาคต และอนาคตอันยิ่ง คือ โลกุตระเป็นที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2546). *มังคลัตถทีปนี แปล เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- บุญมี แท่นแก้ว. (2542). *ความจริงของชีวิต*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ปิ่น มุฑกันต์. (2535). *มงคลชีวิต ภาค 1*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย.
- ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์. (2546). *เป้าหมายชีวิต*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สุขภาพจิต.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2556) *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์.
- พระมหาธิติพงษ์ อุตตมปญโญ. (2563). *มังคลัตถทีปนีแปล ภาค 1 เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: สหมิตรพัฒนาการพิมพ์ (1992).
- พระสมชาย ฐานวุฑโฒ. (2541). *มงคลชีวิต ฉบับธรรมทายาท*. ปทุมธานี: ฐานการพิมพ์.
- พุทธทาสภิกขุ (พระธรรมโกศาจารย์). (2544). *มงคลชีวิต 38*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2556). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย*. (พิมพ์ครั้งที่ 8). นครปฐม: โรงพิมพ์มามกุฏราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: นามมีบุ๊คพับลิเคชันส์.
- สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี). (2534). *มงคลในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: ชวนพิมพ์.